

AFRICANA XIII

(Afrikai néprajzi tanulmányok – Afrikanszkij etnograficeszkij szbornyik –, A „Mikluho-Maklaj Néprajzi Intézet” munkái, új sorozat, 109., szerk.: D. A. Olderogge, Leningrád, Nauka, 1980.)

A „Mikluho-Maklaj néprajzi Intézet” Afrika részlegének legutóbbi tanulmánykötetében a szovjet afrikanisztika jeles képviselőinek tanulmányai szerepelnek Afrika népeinek néprajzáról, történelméről, kultúrájáról és irodalmáról. Az egyes cikkek változatos tematikát ölelnek fel: érintik egyes afrikai népek rokonsági rendszereit, különböző afrikai államalakulatok kialakulásának körülményeit, az afrikai népek kultúráinak, történelmének, művészetének különféle aspektusait. A szerzők a fenti jelenségeket a rendelkezésünkre álló legrégebb ismeretek idejétől napjainkig vizsgálják.

D. A. Olderogge: Deng – a déli vidékek törpéi

Olderogge professzor rövid jegyzetében az óegyiptomi kultúra és Fekete-Afrika egyes népei közötti kapcsolatok néhány vitatott mozzanatát érinti történeti és filológia, elemzés segítségével. Az ókori forrásokban többször szereplő Punt országának földrajzi elhelyezkedése áll vizsgálódásának központjában. Arra a következtetésre jut, hogy a sokáig figyelmen kívül hagyott nyelvi adalékok értelmezése alapján Punt a Vörös-tenger délkeleti medencéjének afrikai partvidékére tehető a legvalószínűbb, valahová a mai Port-Sudan kikötőváros környékére. Ez bizonyos aortákban ellentmond korábbi feltételezésének, amely szerint az érintett terület a Szomáli-félsziget indiai-óceáni partvidékének északi szakaszán lenne keresendő. A két állítás azonban – a kérdéses területek földrajzi közelsége folytán is – teljességgel nem zárja ki egymást.

N. M. Girenko: A rokonsági rendszerek fejlődésének klasszifikációs elve és korszakolása

A leningrádi afrikanisztikai iskola képviselője, Girenko, tanulmányában vázlatosan érinti a rokonsági rendszerek és a velük kapcsolatos terminológiák általános fejlődését. Különös figyelmet fordít a klasszifikációs rokonsági rendszer kialakulásának körülményeire, fejlődésére. E rendszer a társadalmi-gazdasági fejlődés meghatározott szakaszában univerzális kategóriának tekinti, amely szorosan összefügg a klasszikus törzsi-nemzeti társadalom szervezetével és nagyszámú, egymással vérrokonságban álló személyre terjed ki, Hágával a rokonsági rendszerrel kapcsolatban érinti a vele összefüggő házassági szokásokat is. Megjegyzendő, hogy a rokonsági rendszereknek ezt a típusát – az Európá-

ban általánosan elfogadott gyakorlattól eltérően – a szovjet néprajztudományban turánogánován rendszer néven ismerik.

V. M. Miszjugin: A zanzibári rokonsági rendszer

V. M. Miszjugin, a leningrádi afrikanisztikai iskola egyik kiemelkedő alakja számos nagyobb lélegzetű tanulmányban foglalkozik a kelet-afrikai – elsősorban a szuahéli rokonsági rendszerekkel és a velük kapcsolatos társadalmi–történelmi hagyományokkal. Arra a következtetésre jut, hogy ezek a rendszerek szoros kapcsolatban állnak a keleti bantu népek társadalmának életkor-osztályok és nemek szerinti hagyományos felosztásával.

A szuahéli kultúra egyik legmagasabb fejlettségi szintet elért reprezentánsa a középkori gyökerekkel rendelkező Zanzibári szultánátus. Ennek az államalakulatnak a gazdasági–társadalmi fejlettsége szükségessé tette a követelményeinek megfelelő rokonsági rendszer kialakítását is. Ebben tovább élnek a korábbi klasszifikációs rokonsági rendszer legfontosabb elemei, de megjelennek benne – főleg arab hatásra – az egyenes ági apai leszármazás elvét tükröző terminusok és viszonyrendszerek is. A hagyományos szuahéli kultúra iránt érdeklődők számára szinte nélkülözhetetlenek Miszjugin magyarázatai és megállapításai a rokonsági terminológia helyes értelmezésével kapcsolatban.

V. M. Miszjugin: A „ndugu szabályok” és a társadalmi-életkor szerinti felosztás nyomai egyes európai népek kora-középkori történetében

A tanulmányában a szerző figyelemre méltó összehasonlítást tesz a hagyományos kelet-afrikai rokonsági rendszer és az európai népek középkori történetére jellemző örökösödési rendszerek bizonyos sajátossága között. A ndugu terminus – szuahéli nyelven ’testvér, közeli rokon’ – jellemző a kelet-afrikai rokonsági rendszerek klasszifikációs korszakára, sőt, bizonyos megszorításokkal ma is használatos a szuahéli kultúrában.

A ndugu szabályok alapját lényegében az a gyakorlat képezi, hogy a mindenkori vagyon, uralkodó dinasztiák esetén a hatalom a társadalmi fejlődés bizonyos fokán nem egyenes ágon, apáról fiúra szállt tovább, hanem anyai jogon fiútestvérek csoportja örökölte. E csoporton, belül pedig rendszerint bátyról öcsre szállt. A hagyományos gyakorlatban rendszerint kiemelkedő szerep jutott az anyai nagybácsinak – avunkulátus intézménye.

A szerző elsősorban különböző orosz hercegi és cári dinasztiák példáján mutatja be a szabály európai érvényesülését, de párhuzamként más európai népek uralkodó dinasztiáinak – így árpád-házi királyainknak – példáját is említhetjük.

K. P. Kalinovszkaja: Az „életkor” kategóriája egyes kelet-afrikai népek kultúrájában

Kalinovszkaja tanulmányában a Kelet-Afrikában élő kusita és nilusi (nilo–hamita) népek életkor szerinti osztályrendszerét vizsgálja több

szempontból. Egyes népeknél öt, másutt három alapvető osztály jelenlétét állapítja meg, E kategóriák a legtöbb esetben a nemzedékek elkülönítésének szándékán alapulnak és a nagyszülők generációjától – teljes rendszer esetében – az unokákéig terjednek. A kusita és a nílusi rendszerek között bizonyos különbségeket is megállapít. Végül következtetése az, hogy a hagyományosan egymással szembeállított ún. lineáris, ill. ciklikus életkor szerinti osztályrendszerek közötti eltérések lényegében csak látszólagos különbségeket takarnak, s így a két önállóan tekintett rendszer valójában egy koncepciónak a két fázisát jelenti. Időrendileg Kalinovszkaja szerint a lineáris rendszer felől a ciklikus felé hatott a történeti fejlődés. A szerző nem érinti tanulmányában a vizsgált rendszereknek a bantu nyelvű népek életében megfigyelhető hatásait és nyomait.

K. P. Kalinovszkaja: Kelet-Afrika népeinek ciklikus és lineáris életkorosztály rendszerei

A szerző e tanulmányában elsősorban a Galla, maszai, meru és a kikuyu nép társadalmi gyakorlatában vizsgálja az életkor-osztályok rendszereit. Figyelemre méltó, hogy a három első nép hamita eredetű (a galla a hamita népek kusita ágához, míg a maszai és a meru a nílusi népek csoportjához tartozik), a kikuyu pedig a bantu nyelvű népek északkeleti övezetének egyik legjelentősebb tagja.

A vizsgált rendszereket Kalinovszkaja két szempontból világítja meg: 1. a valóságos biológiai életkor, valamint 2. a társadalmi–szociális berendezkedés nézőpontjából. Szól arról is, hogy e jelentős rendszer milyen történeti fejlődésen ment keresztül és milyen változatai alakultak ki a különböző népek életében. A leglényegesebb különbség a két rendszertípus között abban rejlik, hogy a biológiai életkoron alapulóba a mindenkorin individuumban születése pillanatában bekerül, míg a társadalmi–szociális életkor-osztálynak csak a megfelelő beavatás szertartás, tehát lényegében csak a felnőtté avatás után válik teljes értékű tagjává.

N. M. Girenko: A duális szervezet és a turáno–ganován rendszerek

A leningrádi afrikanista, Girenko ebben a cikkben a nemzetközi kulturális antropológiai szakirodalom, vonatkozó alkotásainak alapos ismeretere támaszkodva vizsgálja a turáno–ganován (életkor-osztályokon alapuló) rokonsági rendszer, valamint a duális rendszer közötti összefüggéseket. Főleg afrikai népek életéből hoz fel konkrét példákat, de anyagában bőven szerepelnek utalások más földrészek népeinek gyakorlatára is. Időrendileg az ókortól napjainkig terjed érdeklődése.

Megállapítja, hogy a két vizsgált szociális kategória között nincsen olyan szoros összefüggés, amint azt számos kutató korábban feltételezte, tehát az egyik (a turáno–ganován rendszer) nem feltétlenül eredt a korábban létezett duális szisztémából. A vizsgált rendszerek tehát nem tekinthetők egymás kronológiai folytatásának. Igaz, hogy a turáno–ganován rendszer statikus jellegű, a duális szisztéma pedig dinamikus, és

formális logikai alapon valószínűsíthető lenne a dinamikus–statikus fejlődés vonala; azonban az a tény, hogy rendszerek mind térben, mind időben sok helyen élnek mellett, cáfolni látszik ezt a tételt.

Ju. K. Poplinszkij: A néprajzi leírás elvei az ókori tudományos irodalomban

Tanulmányában Poplinszkij elsősorban az ógörög forrásokban fellelhető néprajzi jellegű adatok korabeli és jelenkori megközelítésével foglalkozik. Alapos vizsgálatnak veti alá a görög történetírók, földrajztudósok, sőt a szépirodalom egyes képviselőinek világszemléletét és annak tükröződését a különböző népek életével, sajátosságaival kapcsolatos leírásokban.

Hangsúlyozza, hogy – bár mai értelemben nem tekinthetők tudományos értékűnek – a homéroszi eposzok keletkezésének korától az antik görög civilizáció hanyatlásának koráig nagyon sokszor találkozhatunk alapos, céltudatos és sok szempontból hitelesnek tekinthető néprajzi jellegű leírásokkal. Bemutatja az ilyen leírások alkalmával felhasznált módszereket, konkrét antik szerzők – Hérodotosz, Miletoszi Hekataiosz, Hasiadosz és mások – műveiből merít példákat, amelyeket alkalmanként modern anyagokkal és módszerekkel vet össze.

I. N. Golovanova: Modern és hagyományos afrikai művészet

A tanulmány tárgya, lényegében az afrikai szobrászat. A szerző két alapvető kronológiai metszeten vizsgálja a rendelkezésre álló anyagot. Először áttekinti a hagyományos, ma már eredeti funkcióiban, csak elvétve létező afrikai plasztikai művészetet és megállapítja, hogy annak mindig pontosan, meghatározható társadalmi–szociális funkciója volt. Ennek megfelelően kitér azoknak a szigorú szabályoknak az ismertetésére is, amelyek a mindenkorai hagyományos maszkokat, szobrokat, egyéb plasztikákat készítő afrikai mestereket irányították; tevékenységüket mintegy kanonizálták.

Ezzel szemben, rámutat, hogy a modern afrikai plasztikai művészet ma már nem köti az említett társadalmi funkciók és normák. Ennek következtében a képzőművészetnek ez az ága szabadabb keretek között fejlődik tovább, ami egyrészt felszabadítja a művészek alkotóerejét, másrészt viszont sok tekintetben ellentmondásossá és áttekinthetlenné teszi e művészet mai képét.

K. I. Pozdnyakov: A mande nyelvek

A mande nyelvcsalád a szudán–giuneai nyelvek nyugati szudáni ágához tartozik és a térség egyik legfontosabb nyelvi képletét jelenti. Szerző a történeti-összehasonlító nyelvészeti módszer alkalmazásával; elsősorban fonetikai alapokon vizsgálja a mande nyelvek kialakulásának körülményeit, fejlődésének folyamatát és jelenlegi állapotát. Érinti a nyelvcsalád

legnevesebb kutatóinak eredményeit és álláspontját és felvázolja a mande nyelvek jelenlegi felosztásának rendszerét.

Sz. B. Csernyecov: Megfigyelések a modern amhara nyelv és az etiópiai nyelvi helyzet újabb lexikális sajátosságairól és forradalmi kifejezéseiről
Az etiópiai forradalom (1974) jelenségei szükségszerűen tükröződnek az ország nyelveinek kurrens változásaiban is. A szerző jelen cikkében az amhara nyelvben végbement lexikai–frazológiai folyamatokra és változásokra összpontosítja a figyelmét. Megállapítja, hogy e tekintetben két alapvető tendencia bontakozott ki és fejlődik egymás mellett: 1. purista törekvések; 2. bizonyos kozmopolita meg gondolások. Hangsúlyozza azt is, hogy a mai hivatalos, politikai és zornalisztikai nyelvezetben még valószínűleg hosszú időn keresztül érvényesülni fognak az egyházi propaganda által évszázadok során kifejlesztett nyelvi jelenségek és terminológiák, ugyanakkor azonban megfigyelhető a tudatos nyelvújítási törekvések térhódítása is. Megállapítja, hogy ezek fejlődésének vonalát ma még nem határozhatjuk hosszú távra.

Ju. N. Zavadovszkij: A nyugat líbiai nyelv

Nyugat-Líbián a szerző a mai nyugat-afrikai térség azon területeit érti, amelyek ismertek voltak a földközi tengeri antik civilizációi: képviselői előtt. Azokat a nyelvemlékeket vizsgálja, amelyek a pun–római korból maradtak az utókorra. Kétnyelvű feliratok alapján felvázolja a „nyugat-líbiai nyelv” írásbeliségének fejlődéstörténetét, megkísérli rögzíteni annak ABC-jét. Ennek eredményeképpen 28 jelből és néhány kiegészítő jelből álló írásrendszert feltételez. Az ismert szövegek alapján megállapítja, hogy a vizsgált emlékek alapvetően sémi–hámi jellegű keveréknyelven keletkeztek.

(*Afrikanisztikai Hírek*, II. évf., 3. szám: 1983. március, 2–11. old.)